

DALIA MARIJA STANČIENĖ

Klaipėdos universitetas, Lietuva
Klaipėda University, Lithuania

BIOFILOSOFIJA: GYVYBĖS „SACRUM“ IR „PROFANUM“

Biophilosophy: *Sacrum* and *Profanum* of Life

SUMMARY

Contemporary philosophy pays particular attention to the discourse on the diversity of life forms and the limits of biopolitical power. The American philosopher Eugene Thacker, who has analysed the concept of life from Aristotle to the present, argues that life has not been discussed in its own terms, but has been the subject of appeals to other disciplines, such as biology, theology, ontology and so on. Deleuze describes life as an impersonal, inorganic power, an absolute immanence that obeys only itself. His concept of pure immanence laid the foundations for the concept of biophilosophy. Foucault's analysis of the concept of life drew attention to the relationship between life and power, which he described as the basic mechanism of biopolitics. Now philosophers are looking for a new approach to understanding the essence of life, which would not be tied to the object and subject, but would be immanent only to itself. Biophilosophy attempts to provide such approach by rethinking classical philosophy.

SANTRAUKA

Šiuolaikinėje filosofijoje ypatingas dėmesys skiriamas diskursui apie gyvybės formų įvairovę ir biopolitinės galios ribas. Amerikiečių filosofas Eugene'as Thacker'is, išanalizavęs gyvybės sampratą nuo Aristotelio iki šių dienų, teigia, kad gyvybė nebuvo svarstoma per ją pačią, bet buvo apeliuojama į kitas disciplinas, kaip biologija, teologija, ontologija ir kt. Deleuze'as gyvybę apibūdina kaip beasmenę, neorganinę galią, kaip absoliučią imanenciją, kuri paklūsta tik sau pačiai. Jo pateikta gryniosios imanencijos samprata padėjo pagrindus biofilosofijos koncepcijai. Foucault, analizuodamas gyvybės sampratą, atkreipė dėmesį į gyvybės ir galios santykį, kurį apibūdino kaip pagrindinį biopolitikos mechanizmą. Gyvybės esmės suvokimui filosofai ieško naujos prieigos, kuri nebūtų susieta su objektu ir subjektu, o būtų imanentiška tik pati sau. Tokią prieigą, permąstant klasikinę filosofiją, bando pateikti biofilosofija.

RAKTAŽODŽIAI: gyvybė, galia, gyvenimo filosofija, imanencija, vitalizmas, biofilosofija, biopolitika.

KEY WORDS: life, power, philosophy of life, immanence, vitalism, biophilosophy, biopolitics.

IVADAS

Ižvalgos apie gyvybę ir gyvenimą randamos daugelio tautų mitologiniuose ir religiniuose pasaulėvaizdžiuose, gyvybės konceptai kuriami senovės graikų mokyklose. Antikos filosofų darbuose gyvybės sąvoka atspindi jos problemišumą, ypač kalbant apie skirtingus tikrovės lygius. Senovės graikų filosofams gyvybė buvo natūrali ir nekvestionuojama tikrovės savybė.

Platonas (~427–~347 pr. Kr.) gyvybės esmę apibūdina kaip gyvų būtybių būtis formą ir visas gyvas būtybes patalpina kosmose. Tokiu būdu visas kosmosas yra gyvas, kurį Platonas apibrėžia kaip „vien-tisą ir tobulą būtybę, sudarytą iš tobulų dalių“ (Platonas 1995: 69 [T. 32d]), kaip gyvūną, turintį sielą ir protą, atsiradusį dieviškosios apvaizdos dėka (žr. Platonas 1995: 67 [T. 30c]). Protas glūdi sieloje, o gyvybės esmė yra gyvenimas savyje, ir tai Platonui yra paradigma, pagal kurią Demiurgas kuria kūnišką kosmosą ir įvairias gyvas būtybes. Be to, Platonas pažymi,

jog iš visų daiktų, kurie pagal savo prigimtį regimi, nė vienas kūrinys, neturintis proto, negali būti gražesnis už tą, kuris apdovanotas protu, jeigu kiekvieną jų lygintume kaip visumą. Na, o protas negali atsirasti niekur kitur, išskyrus sielą (Platonas 1995: 67 [T. 30b]).

Kaip matome, Platonas protui skiria ypatingą vaidmenį, dėl kurio kosmosas tampa „mąstomu gyvūnu“. Visa egzistencija yra šio gyvo „mąstomo gyvūno“ projekcija į juslėmis patiriamą pasaulį. Siela yra judėjimo priežastis. Anot Rasiaus Makselio, „gyvybės ir judėjimo raiška vyksta juslėmis patiriamame pasaulyje, kuriame gyvena visos kūnos

turinčios gyvos būtybės ir kuris pats yra laikomas „sielą turinčiu gyvūnu“ (Makselis 2012: 67).

Kosmosas, kuriame talpinamas visas pasaulis su dangumi ir žvaigždėmis, pasak Platono, buvo sukurtas rutulio pavidalo iš keturių negyvų pradų: ugnies, oro, vandens, žemės. Kosmoso kūrimui Kūrėjas visiškai sunaudojo visus keturis pradus, kad daugiau nebūtų galima sukurti kito kosmoso ir sukurtasis kosmosas būtų vienintelis:

Kūrėjas surentė [kosmosą] iš visos ugnies, viso vandens, viso oro ir visos žemės, nepalikdamas už jo ribų nė vienos tų pradų dalies ar pajėgumo (Platonas. 1995: 69 [T. 32c]).

Gyvas būtybes kosmose Kūrėjas sudėliojo tam tikra tvarka ir suskirstė pagal gimines, rūšis bei porūšius. Giminės atitinka Provaizdžio prigimtį ir jų yra keturios: dangiškoji dievų giminė, oru keliaujančių plunksnuočių, vandenyje gyvenanti giminė ir pėsčia sausuma vaikščiojanti giminė (žr. Platonas 1995: 78 [T. 40a]). Kosmoso centre buvo patalpinta siela, kurią ištempė „per visą [rutulio ilgį] ir, be to, apvilko ja kūną iš išorės. Šitai jis sukūrė dangų – apvalų, besisukančią ir vieną vienintelį“ (Platonas 1995: 71 [T. 34b]). Taigi Kūrėjas sielos dėka privertė kosmosą sukurti ratu. Judančiame kosmose pradais taip pat juda, maišosi ir jungiasi, sudarydami giminėms rūšių ir porūšių įvairovę, o dėka sielos – dauguma šių naujųjų darinių įgyja gyvybę.

Aristotelis (384–324 pr. Kr.) gyvybės sąvoką sieja su energijos (dar kitaip entelechijos) kaip tokios idėja, t. y. gebėjimų potencialiu realizavimu arba tobula veik-

la. Aristotelio teigimu, energija (entelechia) aktualizuoja tam tikrus gebėjimus, kuriuos turi atitinkamos prigimties materija. Sielai, kuri yra visų gebėjimų pradai, jis priskiria keturis veiksmus: maitinimąsi, jutimą, mąstymą ir judėjimą.

Gebėjimus Aristotelis įvardina kaip sielos galias, o jų aktualizavimą apibrėžia kaip gyvybę: „Gyvybe mes vadiname mitimo, augimo ir nykimo procesus, kurie vyksta savaime“ (Aristotelis 1990: 346 [412a]). Kaip pažymi Vosylius Sezemanas, Aristotelis siekia atskleisti, kas išskiria gyvybę iš negyvosios gamtos: „Ta materija, kurią siela apiformina ir aktualina, yra organinis kūnas, t. y. toks kūnas, kuris turi reikalingus gyvybei išsaugoti organus“ (Sezemanas 1997: 109). Taigi ta ypatinga forma, suteikianti kūnui gyvybę, yra siela.

Aristoteliui gyvas organizmas yra tai, kas susideda iš materijos ir formos, suvokiant materiją kaip potenciją, o formą kaip entelechiją. Gyvą organizmą Aristotelis apibūdina dviem aspektais – kaip organinio kūno turimų gebėjimų aktualizaciją ir kaip hilomorfizme išdėstytą teoriją apie formos ir materijos junginius: „kaip iš lėlytės ir regėjimo susidaro akis, taip iš kūno ir sielos – gyvis“ (Aristotelis 1990: 348 [413a]). Taigi Aristoteliui siela, būdama kūno specifiniu judėjimo pradai, aktualizuoja jai prieinamą judėjimo rūšį ir, tuo pačiu, judėjimo aktualizavimas tampa gyvybės atsiradimo pagrindu.

Platono ir Aristotelio idėjas reinterpretavo Plotinas (~204–270), žinomas kaip neoplatonizmo pradininkas. Jo idėjos turėjo įtakos ne tik viduramžių teologams, bet ir naujųjų amžių metafizikams, vokiečių idealizmo formavimuisi, fenomenologijai. Friburgo universiteto

profesoriaus Dominico O'Meara'os nuomone, Plotino koncepcija apie dviejų pasaulių – sielos ir kūno – skirtį bei sielos atsakingumą už gyvybę buvo kelias, vedantis į Naujųjų laikų filosofiją:

Ar dviejų pasaulių skirtį regėdamas per sielos ir kūno skirties prizmę Plotinas jau deda tuos naujuosius pamatus, kuriuos Descartes'as norėjo suteikti Naujųjų laikų mokslui ir filosofijai, kalbėdamas apie dvasios ir kūno skirtį? Negalime paneigti galimybės, kad tarp dviejų filosofų ištis esama tam tikro ryšio (O'Meara 2020: 41).

Gyvybės ir gyvenimo sąvokų esmę Plotino filosofijoje labiausiai atsiskleidžia per emanacijos teoriją. Plotinas pateikė originalią emanacijos koncepciją, pagal kurią pasaulis yra pastoviai vykstanti naujų būčių emanacija. Anot Makselio, „emanacija paaiškina santykį tarp transcendentinio būties šaltinio ir kintančių, atsirandančių ir nykstančių būtybių“ (Makselis 2010: 381). Pirminė Būtis yra Absolutas, su niekuo nesusijęs Vienis – viso, kas egzistuoja, šaltinis. Absoliutą, teigia Plotinas, mes pažįstame

per tai, ką jis pagimdo, – per Būtį, nes jis veda Mąstymą į Būtį, o paties jo prigimtis tokia, kad jis yra geriausių dalykų šaltinis ir galia, kuri, pasilikdama savyje, gimdo esybes (Plotinas 2011: 57 [5, 35]).

Plotino pateikta pirminė Būtis, Sezemanas teigimu, yra ne tik tikra, bet ir veikianti: „Ji pasireiškia kaip amžinas neišsemiamas aktyvumas arba energija, žodžiu, gyvenimas, pirmapradis ir tikras gyvenimas“ (Sezemanas 1997: 177). Makseliui Plotino gyvybės sampratos unikalumas reiškiasi tuo, jog gyvybės aspektas aptiriamas ne vien mąstoma tikrove, bet taip pat ir pačiame bendriausiame ontologiniame kontekste. Jis akcentuoja, kad visa

Plotino metafizikos sistema iš esmės yra pagrįsta gyvybės arba gyvenimo sąvoka:

Gyvybės, arba gyvenimo, sąvoka yra tinkamiausias įvaizdis siekiant apibūdinti begalinę Vienio galią, kuri išeina iš jo į išorę, atsigręžia į jį atgal ir per šią grįžtį yra suformuojama Vienio jau kaip Mąstymas (Makselis 2012: 69).

O'Meara atkreipė dėmesį į tai, kad Plotino gyvenimo filosofijoje svarbią vietą užima siela, kuri, būdama gyvybės šaltinis, traktuojama kaip kosminė galia, atsakinga už pasaulio sandarą:

gyvybinių funkcijų įvairovės klausimu Plotinas laikosi Aristotelio veikale Apie sielą pateikto sąrašo, kuris padeda konkrečiau įvardyti tai, kas vadinama „gyvenimu“. „Gyventi“ reiškia gebėti palaikyti vieną arba daugelį funkcijų – mitybos, augimo, dauginimosi, judėjimo, vaizduotės, pagaliau – mąstymo (O'Meara 2020: 37).

Prancūzų filosofo Pierre Hadot (1922–2010) nuomone, šiuolaikinių gyvenimo filosofų idėjų šaltinis yra Plotino filosofija:

Kas yra Gėtės „pradinis fenomenas“ (Urphänomen), jei ne tokia Forma, kokią pateikė Plotinas? Ir argi ne Plotino filosofijos apmąstymas padėjo Bergsonui pateikti betarpiškumo koncepciją, finalizmo kritiką, „organinės visumos“ suvokimą (Hadot 1997: 58).

XX a. antrojoje pusėje didėja susidomėjimas Plotino filosofija, jo darbai verčiami į įvairias kalbas, studijuojami jo tekstai. Plotino įtaką patyrė ne tik Aurelijus Augustinas, Dionisijus Areopagitas ir Proklas, bet ir brandžiųjų viduramžių teologai Tomas Akvinietis, Jonas Dunsas Škotas, Jonas Peckhamas. Plotino idėjomis domėjosi Descartes'as. Jų paveiktas jis suformulavo pirmąjį filosofijos principą „Cogito ergo sum“ ir jo ontologinį

įrodymą. Husserlis Descartes'ą grįžimą prie „ergo cogito“ apibūdino kaip

pradžią visiškai naujo tipo filosofijai: filosofijai, kuri, pakeisdama visą filosofavimo stilių, nuo naivaus objektyvizmo radikaliai pasuko transcendentalinio subjektyvizmo link <...>, ir ar nenurodo jis [Descartes'as] mums didžios, pačios istorijos mums skirtos užduoties, kurič vykdyti esame visi pašaukti? (Husserl 2005:10)

P. Hadot teigimu, Kanto apriorinė epistemologija artima plotinizmui, o Hegelio dvasios fenomenologijos idėja ir dialektinis metodas tapatūs Plotino dialektikai, atskleidžiančiai sieloje a priori glūdinčias metafizines tiesas. Ieškodami gyvybės filosofijos ištakų ir norėdami įvertinti šiuolaikinių gyvybės apibūdinimą kaip „daugialypumą, kuri nusako skirtumas, trukmė ir kaita“ (Žukauskaitė 2016: 32), pritariame P. Hadot minčiai:

Galėčiau paminėti kitus tokių skirtingų mąstytojų kaip Rousseau, Shaftesbury, Schopenhaueris, Emersonas, Thoreau, Kierkegaardas, Marxas, Nietzsche, W. Jamesas, Bergsonas, Wittgensteinas, Merleau-Ponty etc. vardus, kurie visi, vienaip ar kitaip paveikti antikinės filosofijos modelio, filosofiją suprato kaip konkrečią praktinę veiklą ir kaip gyvenimo bei pasaulėžiūros transformaciją (Hadot 2005: 315).

Taigi naujieji arba modernieji laikai, paženklinėti, pasak Hegelio, dvasios jėga, rodo, kad „Dvasia atitrūko nuo ankstesnio savo esaties ir vaizdinių pasaulio ir pasirengusi jį panardinti į praeitį bei imtis darbo persitvarkyti“ (Hegel 1997: 35). Modernybės, vėliau postmodernybės diskursas tapo savotišku prologu naujam neklasikiniam filosofavimo stiliui, kuriame svarbi vieta teko gyvybės ir gyvenimo filosofijai.

GYVENIMO FILOSOFIJA: SCHOPENHAUERIS, NIETZSCHE

Lietuvių filosofas Vincas Vyčinas (1919–1996), apibūdindamas gyvenimo filosofiją kaip imanentišką filosofiją, teigia, kad ji įprasmina

gyvą, išgyventą tikrovę – tikrovę sultingą ir su visomis savo spalvomis, abstrakcijų nenublukintomis. Žmogus nėra vien tik materija ar sukonstruota sąvoka, nėra vien tik mąstas, bet yra gyvenas ir veikias (Vyčinas 2007: 563).

Gyvenimo kaip pirminės tikrovės ir kaip vientiso organinio proceso koncepcija siejama su racionalistinės filosofijos krize. Neįmanomumas apibrėžti pasaulį vien tik racionaliomis formomis sustiprino iracionalizmo poziciją. Pasaulio neracionalumą bandoma paaiškinti analogiškomis žmogaus prigimties neracionaliomis savybėmis. Iracionalizmas viską apimančią ontologinę tikrovę suvokia kaip patį gyvenimą su psichiniu tiesioginio patyrimo procesu. Šio patyrimo pažinimas galimas tik intuityviai išgyvenus į kasdieninį pasaulį. Gyvenimo prasmė ir vertybės atsiskleidžia per jusles. Taip racionalaus proto kultui priešinama „gyvenimo“ sąvoka.

Kaip pažymi daugelis gyvenimo filosofijos tyrinėtojų, nemažą įtaką jos formavimuisi turėjo Immanuelio Kanto (1724–1804) kritinė filosofija, kuri įtvirtino Aš suverenumą ir jo neredukuojamumą į materialų pradą. Kanto bandymas išspręsti pagrindinę dualizmo tarp subjekto ir objekto, tarp dvasingumo ir kūniškumo problemą atskleidė santykinę pažinimo pobūdį: daiktas mums ir daiktas pats savaime. Georgo Simmelio (1858–1918) nuomone, tai rodo,

kad pagal šią opoziciją surandamas bendras pagrindas – būtent mūsų sąmonės ir pažinimo apskritai faktas; pasaulis apibrėžiamas išeinant iš to, kad mes jį žinome. Tai yra todėl, kad vaizdai, kuriuose mes pažįstame patys save ir egzistuojame patys dėl savęs, kaip ir tikrasis reiškinių pasaulis, yra kažkas, kurio esmė nuo mūsų lieka paslėpta (Simmel 2013: 352).

Kantas, kritikuodamas ankstesnę metafiziką ir jai priešindamas proto kritikos koncepciją, naujai pažvelgė į žmogų ir jo veiklą traktuodamas žmogų ne kaip pasyvų stebėtoją, bet kaip aktyvų tikrovės suvokėją ir jos pertvarkytoją.

Gyvenimo filosofijos pradininkas Arthuras Schopenhaueris (1788–1860), pripažindamas Kantą didžiausiu Naujųjų laikų mąstytoju, o save jo idėjų tęsėju, teigė, kad Kanto daiktas pats savaime yra valia – vidinė pasaulio esmė, o vaizdiniai – išorinė pasaulio pusė. Analizuodamas gyvenimo, pasaulio ir valios tarpusavio ryšį, Schopenhaueri teigė:

Kadangi valia yra daiktas savaime, vidinis turinys, pasaulio esmė, o gyvenimas, regimasis pasaulis, reiškinys yra tik valios veidrodys, tai pasaulis turi lydėti valią, toks pat neatskiriamas nuo jos kaip kūnas nuo savojo šešėlio; ir jeigu esama valios, bus ir gyvenimas, ir pasaulis (Schopenhauer 1995: 386).

Schopenhaueriui valia yra pirminis pasaulio pradas, „visos gamtos esmė – jos būtis savaime“ (Schopenhauer 1995: 207). Grynoji valia yra nesąmoninga, akiai besiveržianti, geidžianti pati savęs. Valia yra valia gyventi, o jos noras ir yra gyvenimas, kuriam būdinga reikštis per individus. Žemiausia valios pakopa yra bend-

riausios gamtos jėgos, kurios reškiasi materijoje, o aukštesnėse pakopose, ypač žmogaus atveju, kai atsiranda protas, – valios sprendimai tampa suvokiami. Tačiau protas atlieka tik patariamąjį vaidmenį – pateikia valiai galimus elgesio variantus ir nurodo, kokie bus padariniai. Taigi protas yra tik valios instrumentas: „Asmuo niekada nėra laisvas, nors jis ir yra laisvas valios reiškinys, nes asmuo jau yra determinuotas šito laisvo valiojimo pasireiškimas“ (Schopenhauer 1995: 404).

Apibūdindamas valią, Schopenhaueris pabrėžia, kad ji yra universali, būdinga ne tik gyviems, bet ir negyviems objektams, kuriuose ji egzistuoja nesąmoningos arba snaudžiančios valios pavidalu. Pasaulis Schopenhaueriui yra vaizdinys, valios objektyvacijos išraiška. Objektyvacijos procesą Schopenhaueris aiškina kaip valios gyventi poziciją, kai atsiskleidžia valios esmė per vaizdinį, nes „tai reiškia: valia, tapusia objektu, t. y. vaizdiniu“ (Schopenhauer 1995: 253). Valios objektyvacijos pasireiškimas yra ir pats gyvenimas, ir žmogus. Schopenhaueris rašo:

Žmogus, kaip ir bet kokia kita gamtos dalis, yra valios objektiškumas, todėl visa, kas pasakyta, galioja ir jam. Kaip bet koks daiktas gamtoje turi savo jėgas ir savybes, konkrečiai reaguojančias į konkretų poveikį ir sudarančias jo charakterį, taip ir žmogus turi savąjį charakterį, iš kurio, veikiant motyvams, būtinai išplaukia tam tikri poelgiai (Schopenhauer 1995: 402).

Vokiečių filosofas Heinrichas Rickertas (1863–1936), analizuodamas gyvenimo filosofijos koncepciją ir aptardamas Schopenhauerio sąvoką „valia gyventi“, pažymi:

moderni filosofija yra glaudžiai susijusi su Šopenhauerio metafizika. Pastaroji ke-

lia klausimą ne apie atskiras gyvybės formas ir darinius, bet apie dar nesuformavusią, nepriklausomą nuo nieko, kas yra anapus gyvenimo, valią gyventi pačiai savyje. Ji moko, kad valia veltui siekia kažko kito, esančio anapus gyvenimo, būtent todėl, kad jo kaip tokio iš viso nėra, ir todėl mes, kaip gyvi ir valiojantys žmonės, esame pasmerkti pastoviam nepasitenkinimui (Rickert 1998: 287).

Voliuntaristinės Schopenhauerio filosofijos sekėjas Friedrichas Nietzsche (1844–1900) pripažįsta, kad pasaulio ir objektų pagrindas yra valia. Tačiau, jo nuomone, nėra vienos valios, o yra be galo daug valių:

neįrodomi samprotavimai apie vieną valią <...>, valią gyventi turi kiekviena būtybė, net pati menkiausia, visą ir nedaloma, tokią visą, kaip visos, kurios kada nors buvo, yra ir bus, paimtos drauge (Nietzsche 1995: 126).

Kiekvienas daiktas ar gyva būtybė turi savo valią. Nietzsche Schopenhauerio valią gyventi pakeičia valia siekti galios arba galios valia. Tarp visų objektų ir subjektų vyksta jų valių kova dėl galios, kuri labiausiai pasireiškia gyvūnų pasaulyje ir žmonių visuomenėje: „Kur gyvastį aptikti man pavyko, visur radau troškimą galios; ir netgi tarno valioje aš pastebėjau norą viršininku būti“ (Nietzsche 2013: 127). Gyvenimas, anot Nietzsche's, yra konkreti valia kaupti galią, valia yra skirta kovai už būvį, o kiekvienas gyvenimas – siekti maksimalaus galios pojūčio, t. y. dominavimo ir savęs įtvirtinimo.

Gyvenimas yra viena iš pagrindinių Nietzsche's apmąstomų temų. Kaip pažymi Arūnas Sverdiolas, „Nietzsche skleidžia valią galiai kaip pamatinę gyvenimo savybę, kaip gyvenimo pamatą“

(Sverdiolas 1996: 214). Vaida Asakavičiūtė teigia, kad Nietzsche gyvenimui teikia pirmenybę kitų vertybių ir tiesų atžvilgiu, atskleidžiant jį kaip „abstrakčią, metaforišką kategoriją, kurios prasmės siejasi su nuolatine kova, tapsmu, kančia, valia galiai“ (Asakavičiūtė 2009: 69).

Galios valia, būdama jėgas gimdančių pradų, Nietzsche'is yra ir vertybių šaltinis. Kaip pažymi Sverdiolas, „Nietzsche kalba apie vertybes universalios filosofinės prasmės, pastato vertybių klausimą pačiame filosofijos centre“ (Sverdiolas 1996: 195). Nietzsche'is vertybių kaip pačių savaimės nėra, jos visuomet yra susijusios su vertintoju, t. y. su valia. Tik remiantis valia yra nustatomos vertybės. Būtina atkreipti dėmesį, kad galios valia „skleidžiasi ne kaip metafizinė substancija ir ne kaip simptomo priežastis, o kaip daugialypė ir daugiaplotmė prasmė, apčiuopiama netiesiogiai, aiškinant sudėtingas jos raiškas“ (Sverdiolas 1996: 215). Galios valių gimdomos vertybės yra menas, pažinimas, politika, religija, mokslas, kurios, dalyvaudamos galių žaisme, tarpusavyje susiduria. Tačiau, pasak Nietzsche'is, jos išlieka santykinai tvarios ir besiplečiančios, o galios valia, valdydama vertybes, tampa subjektyviu esaties pagrindu. Vyčino teigimu, toks Nietzsche'is aiškinimas atskleidžia pasaulio tapsmą iš chaoso:

Valia siekti galios išsiveržia iš chaoso ir iškelia savo pačios pasaulį tvarkydama ir nustatydama vertybes. Bereikšmė tėkmė virsta reikšmingu ir statišku kūriniumi (Vyčinas 2007: 259).

Martinus Heideggeris (1889–1976), analizuodamas galios valios koncepciją, teigia, kad atsižvelgiant į tai, jog Nietzsche'is „visa esatis yra galios valia, tai „turėti“ vertybę ir „būti“ vertybe kaip

tokia yra tikrai tai, ką galia užbaigia savo esatyje“ (Heideggeris 2007: 32). Tokiu atveju, kadangi viskas, kas egzistuoja, yra galios valia ir jos raiškos galutinė prasmė, tai ji nuolatos plėtojasi ir nuolatos sugrįžta į save, kad įprasmintų tvaramą ir pastovumą. Heideggeris pažymi, kad „esaties kaip galios valios pagrindinė savybė apibrėžiama kaip to paties amžinas sugrįžimas“ (Heideggeris 2007: 32). Amžiną sugrįžimą Nietzsche traktuoja kaip galios valios esmę, o jos aukščiausioji forma yra antžmogis.

Pasak Nietzsche'is, antžmogis, kaip besąlyginis grynosios galios viešpatavimas, yra ateities prasmė: „Ne žmonija, o antžmogis – tai tikrasis tikslas!“ (Nietzsche 2005: 529). Antžmogis Nietzsche'is nėra žmogaus sustiprinimas, bet yra aukščiausia žmogiškosios giminės forma. Ši forma, kaip besąlyginė galios valia, reiškiasi įvairiuose kiekvieno žmogaus lygmenyse, susiedama žmogų su galios valia ir, tuo pačiu, priartindama jį prie tikrovės ir gyvenimo.

Kalbėdamas apie gyvenimo vertybinį sprendinį, t. y. apie moralę, Nietzsche teigė, kad būtina visas vertybes iš naujo pervertinti ir pasilikti tik tas, kurios prisideda prie galios valios stiprinimo, o visas likusias atmesti: „mums būtina moralės verčių kritika, reikia vieną kartą suabejoti pačia šitų verčių verte“ (Nietzsche 1996: 29). Nietzsche išskiria tris aspektus, į kuriuos būtina atsižvelgti vertinant moralę: pirmiausia tai biologinė gyvenimo vertė – tik gyvenimas turi absoliučią vertę ir sukuria viską, kas turi vertę; antra, tai stipriųjų laisvė – laisvė priklauso tik tiems, kurie turi pakankamai jėgų ją apginti; trečia, tai nelygė – žmonės nėra lygūs, jie tik geresni

ar blogesni, priklausomai nuo to, kiek kiekvienas iš jų turi gyvybingumo.

Schopenhauerio ir Nietzsche's kritinis požiūris į klasikinę racionalistinę filosofiją brėžė naujas gaires gyvenimo filosofijai. Žmogus ir jo gyvenamasis pasaulis, sąmonė ir intuicija, istorinio proceso kūrybiškumas tampa naujos modernios gyvenimo filosofijos pagrindinėmis svarstytiems temomis. Žymiausi jos atstovai buvo Wilhelmas Dilthey'us (1833–1911), Georgas Simmelis (1858–1918), Henri Bergsonas (1859–1941). Po Antrojo pasaulinio karo gyvenimo filosofams tapo aktualios egzistencinės temos, kaip kančios, atsakomybės, užuojautos, kaltės

ir kt. Šiuolaikinės filosofijos dėmesio centre atsidūrė gyvybės filosofijos ir biopolitikos problemos. Anot Žukauskaitės, naujai interpretuojama ir aktualizuojama gyvybės ir politinės galios sankirta: „politinė galia stengiasi gyvybę pajungti, o gyvybinė jėga neišvengiamai priešinasi politinei galiai“ (Žukauskaitė 2016: 15). Naujojoje biofilosofijoje, Giorgio Agambeno nuomone, galima išvelgti dvi kryptis: „transcendencijos kryptį, kuria remiantis organizuojama Kanto, Husserlio, Heideggerio, Levino ir Derrida filosofija, ir imanencijos kryptį, kuria juda Spinozos, Nietzsche, Foucault, Deleuze'o mąstymas“ (Žukauskaitė 2016: 33).

BIOFILOSOFIJA XXI A.

Amerikiečių filosofo Eugene'o Thackerio teigimu, gyvybės, kaip tokios, problema yra šiuolaikinių diskusijų pagrindas: „gyvybė nėra viena iš filosofijos problemų, bet yra problema, kuri kvestionuoja pačią filosofiją“ (Thacker 2010: X). Thacker'io teigimu, norint suvokti gyvybės esmę, turime rasti metodologiškai naują priegai biofilosofijai. Naujoji metodologija būties arba Heideggerio *Dasein* filosofinę problemą keičia į pačios gyvybės arba zoe / bios skirtumo problemą. Naujoji metodologija nebesprendžia didžiųjų metafizinių Būties, Laiko ir Vienio klausimų. Biofilosofija Thackeriui yra metafizinių klausimų permutacija ir transmutacija: ne Būtis, o pačios gyvybės problema – būtent tai verčia peržiūrėti gyvybingumo ir vitalizmo sąvokas. Thackeris pabrėžia, kad „Biofilosofija yra požiūris, kuris apima nežmogišką gyvybę, neorganinę gyvybę, anoniminę gyvybę – tai, ką Deleuze'as vadino tiesiog gyvybe“ (Thacker 2005a).

Deleuze'as nurodo, kad vitalizmas visada buvo interpretuojamas dviem kryptimis: pagal egzistuojančią Idėją, kuri veikia, bet kurios realiai nėra, arba pagal egzistuojančią jėgą, kuri yra, bet neveikia, t. y. grynas vidinis Jutimas (Deleuze 2019: 231). Deleuze'as pripažįsta antrąją interpretaciją, t. y. jėgos, kuri suponuoja jėgą-smegenis arba fizikinius priežastingumus, kurie pasirodo kaip gryna kontempliacija be pažinimo. Gyvybę jis apibūdina kaip beasmenę, neorganinę galią, kaip absoliučią imanenciją:

Galime sakyti, kad grynoji imanencija yra GYVYBĖ ir nieko daugiau. Tai ne imanencija gyvybei, ne imanencija kažkam kitam, bet pati sau gyvybė. Gyvybė yra imanencijos imanencija, absoliuti imanencija: tai visa apimanti galia ir palaima (Deleuze 2005: 27).

Tokia imanentiška gyvybė įgalina begalinę gyvybės skleidimąsi, daugybės gyvybių kūrimąsi, išgyvenant vienovę su

būtimi anapus gėrio ir blogio. Imanencija, pasak Deleuze'o, „yra imanentiška tik sau pačiai, ir todėl ji jima visa, absorbuoja Visybę-Vienį ir neleidžia išlikti niekam, kam galėtų būti imanentiška“ (Deleuze 2019: 54). Gyvenimo galimybė imanencijos plotmėje, teigia Deleuze'as, pati savaime įgyja kokią nors vertę priklausomai nuo jos judėjimų ir intensyvumų. Buvimo būdas gali būti kilnus ar primityvus, geras ar blogas, ir tai priklauso nuo egzistencijos turinio, gyvenimo intensyvumo, bet ne nuo kokios nors transcendentinės vertybės ar nuo Gėrio ir Blogio.

Transcendenciją Deleuze'as patalpina pačioje imanencijoje, teigdamas, kad „Transcendencija visada yra imanencijos produktas“ (Deleuze 2001: 31). Tokiu būdu iš transcendencijos atimamas buvimas anapus, ji yra čia, imanencijos plotmėje, ir paprasčiausiai nusileidžia į tai, kas egzistuoja, tačiau yra nematoma, nepagauinama ir neprieinama žmogiškajai patirčiai. Metafizikos anapus Deleuze'o imanencijos plotmėje suprantamas kaip sąmonės peržengimo procesas, vykstantis transcendentaliniame lauke. Transcendentalinį lauką, esantį imanencijos plotmėje, Deleuze'as apibrėžia „kaip gryną betarpišką sąmonę be objekto ir „mano-ąš“, kaip judėjimą be pradžios ir pabaigos“ (Deleuze 2001: 26), kaip beasmenę gyvybę. Audronės Žukauskaitės teigimu:

imanentiška gyvybės samprata Deleuze'o filosofijoje tampa etiniu principu. Deleuze'as teigia, kad gyvybė kaip grynoji imanencija yra anapus gėrio ir blogio <...>. Šiuo požiūriu etika, kurią nusako imanentiniai egzistavimo būdai, pakeičia moralę, kuri nurodo į transcendentines vertybes (Žukauskaitė 2016: 251).

Deleuze'o apibūdinta imanencijos plotmėje beasmenė gyvybė neturi indi-

vidualumo, tik pasižymi singularumais, kurie konstituoja individuose veržlią gyvenimo galią. Šį teiginį Deleuze'as plačiau išskleidžia pateikdamas kelis pavyzdžius. Pirmuoju atveju kalbama apie merdėjančio nusikaltėlio beasmenę gyvenimo būseną, kurią aprašo Charlesas Dickensas romane *Mūsų bendras draugas* (*Our Mutual Friend*, 1868). Slaugantys nusikaltėlį žmonės jaučią pagarbą jo gyvybei, tačiau pagerėjus nusikaltėlio būklei, vėl visi pajunta jam panieką. Deleuze'as šią situaciją komentuoja šitaip:

Individo gyvybė užleidžia vietą beasmeni, tačiau singulariai gyvybei, kuri išlaisvina grynąjį įvykį, nepriklausantį nuo vidinio ir išorinio gyvenimo atsitiktinumų, tai yra, nuo to, kas vyksta, subjektyvumo ar objektyvumo (Deleuze 2001: 28).

Taigi beasmenė gyvybė atmeta bet kokius moralinius vertinimus, ateinančius iš visuomenės. Antruoju atveju Deleuze'as kalba apie ikiindividualią gyvybės galią, kurią demonstruoja ką tik gimę vaikai:

visi kūdikiai yra panašūs vienas į kitą ir neturi jokio individualumo, tačiau jie turi singularumus: šypseną, gestą, grimasą, o ne subjektyvias savybes. Per kūdikių visas kančias ir ligas praeina tam tikra imanentiška gyvybė, kuri yra gryna jėga ir net palaima (Deleuze 2001: 30).

Deleuze'as naujai permąsto gyvybės sampratą, pateikdamas ją imanencijos plotmėje. Thackeris, aktualizuodamas Deleuze'o idėjas, klausia:

Ar mes neredukuojame savo gyvybės koncepto, tarsi gyvybė būtų tik biologinė, o ne socialinė, kultūrinė, ekonominė, religinė ir politinė? Iš tiesų, ar nesusidūrėme su problema, kad biologinė ir biomedicininė gyvybė tapo pagrindu mūsų besiformuojantiems „biopolitiniams“ režimams? Šis „nuogas gyvenimas“ tarnau-

ja alfa ir omega socialiniam ir politiniam gyvenimui, tuo pačiu užtikrinamas „gyventojų“ saugumą ir sukurdamas atskirties būseną, nepaprastą padėtį, kada „nuogas gyvenimas“ yra puolamas ir tarnauja objektu prevenciniams smūgiams (Thacker 2005a: Ancient Life).

Didelis indėlis į biopolitikos plėtotę, Thackerio nuomone, buvo Michelio Foucault darbai. Thackeris atkreipė dėmesį, kad Foucault, analizuodamas XVIII a. Europoje konkrečius istorinius pavyzdžius, atskleidė biopolitinės eros ištakas: Anglijoje – neturtingųjų įstatymo pokyčiai ir darbo medicinos atsiradimas; Prancūzijoje – ligoninių pertvarka kartu su visuomenės higienos programomis; Prūsijoje – medicinos policijos teorija ir jos įgyvendinimas. Šiais ir kitais atvejais Thackeris sutinka su Foucault, kad „biologinė egzistencija atsispindėjo politinėje egzistencijoje“ (Thacker 2005b: 4).

Foucault atkreipė dėmesį į gyvybės ir galios santykį biopolitikos mechanizme, jam suteikdamas pagrindinį vaidmenį. Valstybės institucijos ir galios struktūros bando kontroliuoti gyvų būtybių egzistenciją. XIX a. priimama teisė „priversti gyventi“ ir „leisti numirti“, nes tokia biogalia, pasak Foucault, „buvo būtinas kapitalizmo plėtojimo elementas; o plėtojimąsi galėjo laiduoti tik kontroliuojamas kūnų įtraukimas į gamybą ir gyventojų fenomeno taikymas ekonominiams procesams“ (Foucault 1999: 107). Taip randasi nauja galios forma, nukreipta į kūną ir individą. Vėliau randasi ga-

lios forma, nukreipta ne į individą, bet į žmogų kaip rūšį. Šią galios formą Foucault pavadino žmogiškosios rasės biopolitika. Biologinę egzistenciją Foucault apmąsto per politinę egzistenciją.

Kitokį požiūrį į biopolitiką, Thackerio nuomone, pateikia Giorgio Agambeno knygoje *Homo sacer: suvereni galia ir nuogas gyvenimas* (Agamben 2016). Agambenas rekonstruoja ryšį tarp suverenumo ir nuogo gyvenimo, kuris, jo teigimu, yra biopolitikos pagrindas. Thackeris pažymi, kad Agambenas, priešingai Foucault, teigia, kad biologinis gyvenimas yra natūralus socialinio ir politinio gyvenimo pagrindas, „susirūpinimas pačiu gyvenimu arba „nuogu gyvenimu“ randamas ankstyviausiose politinėse suverenumo formuluotėse Vakaruose“ (Thacker 2005b: 8). Agambenas nuogą gyvenimą istoriniame procese laiko politinės santvarkos konfliktų subjektu ir tuo pačiu objektu:

Viskas vyksta taip, tarsi lygiagrečiai su disciplinariniu procesu, kurio metu valstybinė galia žmogų kaip gyvą būtybę paverčia savo specifiniu objektu, būtų išjudinamas ir kitas procesas, didžiąja dalimi sutampantis su modernios demokratijos gimimu, kurioje žmogus kaip gyva būtybė pasirodo nebe kaip politinės galios objektas, tačiau kaip jos subjektas (Agamben 2016: 22).

Thackerio pateikti biofilosofijos kontūrai XXI a. rodo, kad biofilosofija nėra neutrali disciplina, jos siekis yra apibrėžti politinę ontologiją, atskleisti biologijos filosofijos apleistą klausimą: kodėl „gyvenimas“? (Thacker 2005a: Ancient Life).

IŠVADOS

Biofilosofija šiuolaikiniam mąstymui iškelia klausimą dėl gyvybės vertės. Gy-

vybės ir gyvenimo konceptai yra įvairiai traktuojami, pradedant graikų filosofais,

ir tebesitęsia įvairių šiuolaikinių filosofijos krypčių atstovų diskursuose. Nuo transcendentinės gyvybės sampratos perinama prie beasmenės gyvybės plotmės. Praradus gyvybės transcendentalumo dimensiją, žmogaus būtyje prarandama

dvasinė substancija ir lieka tik biogalia. Tokiu būdu nuvertinamas asmuo, atsiranda *biopolitinis kūnas*, iš asmens atimama teisė spręsti apie save. Šiuolaikinėje filosofijoje gyvybės paradigma tampa egzistencijos suvokimo branduoliu.

Literatūra

- Agamben Giorgio. 2016. *Homo sacer: suvereni galia ir nuogas gyvenimas*. Iš italų k. vertė S. Jurga. Vilnius: Kitos knygos.
- Aristotelis. 1990. Apie sielą. Iš senosios graikų k. vertė V. Sezemanas. Aristotelis. *Rinktiniai raštai*: 321–405. Vilnius: Mintis.
- Asakavičiūtė Vaida. 2009. Gyvenimas ir pažinimas W. Dilthey'aus ir F. Nietzsche's filosofijoje. *Logos-Vilnius* 61: 67–77.
- Deleuze Gilles. 2001. *Pure Immanence: Essays on A Life*. Translated from French A. Boyman. New York: Zone Books.
- Deleuze Gilles, Guattari Félix. 2019. *Kas yra filosofija?* Iš prancūzų k. vertė D. Habdankaitė, N. Keršytė. Vilnius: Jonas ir Jokūbas.
- Hadot Pierre. 1997. *Plotin ou la simplicité du regard*. Paris: Gallimard.
- Hadot Pierre. 2005. *Antikos filosofija – kas tai?* Iš prancūzų k. vertė A. Grigaravičiūtė. Vilnius: Aidai.
- Hegel Georg Wilhelm Friedrich. 1997. *Dvasios fenomenologija*. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai.
- Heidegger Martin – Мартин Хайдеггер. 2007. *Ницше*. Т. II. Пер. с нем. А. П. Шурбелева. Санкт-Петербург: Владимир Даль.
- Makselis Rasmus. 2010. Plotino emanacija kaip „ilgas gyvenimas“ lyginamosios analizės perspektyvoje. *Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos X. Sigita Geda: pasaulinės kultūros lietuvinimas*: 380–392. Sud. A. Andrijauskas. Vilnius: LKTI.
- Makselis Rasmus. 2012. Plotino „Mąstymo gyvenimo“ koncepcijos ištakos ir termino „ζωή“ vartojimo Eneadose aspektai. *Logos-Vilnius* 73: 64–74.
- Nietzsche Friedrich – Ницше, Фридрих. 2005. *Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей*. Пер. с нем. Е. Герцыка и др. Москва: Культурная Революция.
- Nietzsche Friedrich. 1995. *Linksmasis mokslas*. Iš vokiečių k. vertė A. Tekorius. Vilnius: Pradai.
- Nietzsche Friedrich. 1996. *Apie moralės genealogiją*. Iš vokiečių k. vertė A. Tekorius. Vilnius: Pradai.
- Nietzsche Friedrich. 2013. *Štai taip Zaratustra kalbėjo*. Iš vokiečių k. vertė A. Tekorius. Vilnius: Alma littera.
- O'Meara Dominic. 2020. Plotinas. Įvadas į „Eneadas“. Iš prancūzų k. vertė T. Aleknienė. Dominic O'Meara. *Plotinas. Porfirijus*: 11–191. Vilnius: Žara.
- Platonas. 1995. *Timajas. Kritijas*. Iš graikų k. vertė N. Kardelis. Vilnius: Aidai.
- Plotinas. 2011. *Apie apie Gėrį arba Vienį. Apie tai, kas yra bloga ir iš kur kyla*. Iš graikų k. vertė T. Aleknienė. Vilnius: Aidai.
- Rickert, Heinrich – Риккерт, Генрих. 1998. *Философия жизни*. Пер. с нем. Г. Шпетта и др. Киев: Ника-Центр.
- Schopenhauer Arthur. 1995. *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys*. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai.
- Sezemanas Vosylius. 1997. Aristotelio gyvenimas ir filosofinė kūryba. Vosylius Sezemanas. *Raštai. Filosofijos istorija. Kultūra*: 87–139. Vilnius: Mintis.
- Simmel, Georg – Зиммель, Георг. 2013. *Избранное. Философия культуры*. Пер. с нем. М. И. Левина, С. Л. Франка, Н. Южина. Москва–Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив.
- Sverdiolas Arūnas. 1996. *Steigtis ir sauga*. Vilnius: Baltos lankos.
- Thacker Eugene. 2005a. Biophilosophy for the 21st Century. *Theory*, Issue 1000 Days of Theory, 9/6. Prieiga per internetą: <https://journals.uvic.ca/index.php/ctheory/article/view/14452/5294>
- Thacker Eugene. 2005b. Nomos, Nosos and Bios. *Culture Machine* 7: 1–16. Prieiga per internetą: <http://www.culturemachine.net/index.php/cm/article/view/Article/25/32>
- Thacker Eugene. 2010. *After Life*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Vyčinas Vincas. 2007. *Raštai*, t. II. Iš anglų k. vertė D. Bacevičiūtė. Vilnius: Mintis.
- Žukauskaitė Audronė. 2016. *Nuo biopolitikos iki biofilosofijos*. Vilnius: Kitos knygos.